

ményeit éppen úgy felhasználja, mint Gide regénykompozícióját, amelyet a Hamispénzverőkben láttunk. Vuk és Gaga tudatának felbontásával, részletezésével érdekes művészi hatásokat ér el (Gaga Vuk, Vuk pedig Gaga gondolatait mondja, annak nevében beszél), merészen alkalmaz belső monológusokat, gondolatáramlásokat, asszociációs képzeteket. Legérdekesebb azonban, amikor az új emberről beszél. A regény cselekményében fontos helyet foglal el Vuk munkája egy filmforgatókönyvön, amely Baksról szól. Míg a scenárió-írás problémáit fejtegeti, s a hős tulajdonságaival bibelődik, megrajzolja Vuk és Baks jellemrajzát is, sőt egy sor égető irodalomelméleti kérdést is felvet. A regény e része valóban élet és irodalom is egyszerre. Davičo rejtett célzata szerint a scenárió, amit hőse ír, tulajdonképpen az élet filmkönyve, Vuk Vasić históriája pedig csak kerete ennek az igazi regénynek, amely szétdobálva a könyv oldalain, beleépítve az egyes hősök jellemrajzába, beleszöve cselekedeteinek fonalába egy új típusú emberrel szóló regénynek a regénye, éles fényt vetve egyben a Radni naslov beszkraja keletkezésére és indítékaira is. Tehát voltaképpen két regény van előttünk, jöllehet az egyik látszatra csak forgatókönyv. Annál bátrabban megkockáztathatjuk ezt az állítást, mert Davičo alkotásának erősen egyéni, intím jellege is van, sőt bizonyos önéletrajzszerű jegyek sem kizártak itt. Mindenesetre korábbi műveire való utalásaival Davičo ennek a látszatát szándékozik sugalmazni.

Davičo regényének bonyolult lelki fakturája, az ábrázolás lelki emeletei

a legtöbb helyen (habár nem mindegyik) nehéz, de fölöttébb érdekes és izgalmas olvasmánnyá teszik Vuk Vasić és Baks egymás mellett haladó, majd egymásbafonódó történetét. E regény első kritikussai teljesen alaptalanul a szocialista realizmus, a sematizmus vádját lobogtatták meg cikkeikben. Mi sem áll távolabb Davičo regényétől, mint éppen ez. Ha témájában találhatni is valamit, ami a szocialista realista regényekre emlékeztet, ezt elsősorban a hősök életútjában, a pozitív, az életet megváltoztatni akaró emberek jelenlétével kell magyaráznunk, de a regény egésze és a hősök sokarcúsága, a kérdések felvetésének sokoldalúsága, ábrázolásbeli változatossága mai életünk kérdéseinek merész ábrázolása.

Davičo problémája ugyanis etikai, sőt filozófiai. Kontemplációi, amelyek Vuk Vasić felfokozott érzései, érzékenysége köré fonódnak, felölelik időszerű kérdéseinek legjavát, a regény egyes fejezetei pedig (beszélgetés az olasz lánnyal, az ütközet leírása, néhány nagy-szerűen megoldott belső monológ) a mai jugoszláv próza gyöngyszemei.

Az író indulatainak teljében írta művet, a gondolatok, az érzések forrának benne, a mondatok az élőbeszéd rugalmasságával, színességével, sőt retorikájával is hétköznapiaink levegőjét lehelik. Ha itt-ott aránytalanságot fedezünk is fel a regényben, az semmivel sem csökkenti az író erkölcsi bátorságát, merészségét. Davičo a soha nem nyugvó, a mindig kereső írók közé tartozik. E műve is ennek a szenvedélynek bemutatott áldozat.

Tisztátalan emberi lelkek

Bori Imre

RADOMIR KONSTANTINOVÍČ: ČISTI I PRLJAVI, NOLIT KÖNYVKIADO, BEOGRAD, 1958

Radomir Konstantinovič harmadik regényében is a már régebbi alkotásai-ból ismert tájakon bolyongunk, akkor

megismert emberekkel barátkozunk, egy meglett és most kiaknázott írói módszerrel viaskodunk. Mert nem könnyű olvasmányt kínál fel az író legújabb alkotásában, mint ahogy nem volt könnyű és pusztán szórakoztató regény régebben megjelent két könyve sem.

Konstantinovičot ugyanis nem az élet külső, akciókkal, látványosságokkal teli arca érdekli, hanem a befelé, az önmaga tükrébe bámuló emberé, a magánosan virrasztóké, a lázalmokban dadogóké, önnön lelkiismeretükkel háborúzóké. Felnitva könyvének fedelét, a világ útjelző táblái megfordulnak és egy irányba terelik az utazó figyelmét: az emberi agy asszociációs csodáira, a lelki tornák, a szellemi vérpadok, az idegek tűző pokla, a lelkiismeret fertője felé. A lélek Konstantinovič meglátta vidéke pedig sötét, árnyak imbolognak, befüggönyözött házak és magukbahúzódtott lelkek kísértének, egyetlen égítést sápad csak felettünk: a Hold; sarkvidéki éjszaka dereng a lélek kietlen tájai felett, a háború szele csontfagyasztóan sűvölt, és amikor a Nap — hacsak egy pillanatra is — besüt, a valóság ránkszakadó borzalmával telik meg minden. Az árnyak, a házak, a kísérteties lelkek, az emberi pokol a legvéresebb valósággá válnak, megszületik a nagy metamorfózis: az árnyaknak hitt lelkek súlyt, tömeget, határozott arányokat, távlatokat kapnak, amit az élet látszatának hittünk, az az élet valóságává alakul. És amikor ismét lebukik ez a mindent átváltoztató fény, amikor ismét átveszik uralmukat az árnyak, a veszettül táncoló gondolatok, a regény egész vidéke felett még sokáik ott dereng az élet valóságának visszfénye, új értelmet adva az olvasottaknak és az előttünk feltűnő gondolat-kapcsolásoknak.

A „Čisti i prljavi” ennek a módszernek a jegyében született meg. Konstantinovič remek írói leleménnyel tudja vegyíteni a konkrét valóságot a hősök gondolt világával. Előbbi regényében, a Cspadában (Mišolovka), a kettőnek aránytalan összhatását figyelhettük meg, itt viszont a helves arányok izgató szépségét és érdekességét dicsérhetjük. Minden a maga helyén és a regénybe illő méretében található, az író helyes ösztönnel zabolazza az elhatalmasodni akaró asszociációkat.

A Čisti i prljavi ugyanis az asszociációk regénye. Megtörtént kevés van benne, de az elgondolt magánosságban eltervelt események is a valóság benyomását keltik. A megtörténhető események, gondolatok a kigondolt valóság regénye ez. Mert a konkrét valóság lényegében ennyi a regényben: a megszállás alatt nyögő nagyváros levegője, agyonvernek egy hentest a csalódott scrbanállók, öt ember végtelen monológusokat mond önmagának: egy házaspár, két gyerek és a gyerekek barátja.

A fiú megöl egy németet, a lány szerelmes egy németbe, az anya pedig kimegy vidékre egy kis enivalóért, s a kakast, melyről nélkülözéseikben álmodoztak, csak szexuális áldozattal tudja megszerezni egy parasztól. A többi, tehát a regénynek kilenczted része a hősök asszociációi, álmai, vágyai, képzeletben átéli kalandjai.

A megbénított tettek, a félelem bélyezte cselekvések közepette az ember rést keres, és csak a képzelefé mindenhatóságán találja meg. Az élet megfogott igényét pótolni kell, a hősök a külső, utcán leselkedő borzalmak elől a magukfestette borzalmak közé menekülnek. Így válik hitelessé és megindokolttá a regény egész világa, a belső táj, az árnyhősök, a kigondolt világ. A fiú a diverzáns akció után nagyon fél, várja, hogy egyszerre csak megállnak az autók a ház előtt, jönnek érte, és ebből az érzésből nőnek ki a félelem fái, képzelet-virágai, amelyek olyan kísérteties teszik az amúgy is kísérteties életet, hullabúzzel árasztják el az amúgy is halállal telt, kicsapódásig tiltott levegőt. A fiú mindenkitől fél, apjától, anyjától, hűgától, barátjától, saját magától, és képzelődik, öngyilkossági gondolatokat forgat a fejében, menekülni szeretne, nyugtalanok az álmai, csak arra a megölt németre tud gondolni, meg arra a nőre, aki a gyilkosság pillanatában mellette feküdt, akire kamaszshésséggel vetné most magát, és fantasztikus tervekkel tölti meg agyát: le akarja lőni hűgát, nehogy elárulhassa tettét, fel akarja akasztani magát, élvezni az üldözés, a bujkálás romantikus gondolatát. A lány szexuális álmokban él: az utcán látott vér szüzessége elvesztésének véres pecsétjét idézi fel előtte és e képzeletbeli tettet hol bátyjára ruházza, hol annak barátjára, hol pedig Augusztra, a németre, a ház egykori ismerősére. Közben a véres valóság, a megerőszkoltak világa kislányos képzelődéssé torzul. Egyik kezében babáját ringatja, de a másikkal segít, hogy erőszakolója megszabadíthassa alsóneműjétől, és képzeletben átéli e tett minden szépségét és minden fájdalmát: lelki sebe vérzik, és gondolatban már Auguszttal együtt van, odaadta magát neki, hogy elvigye Afrikába, a mesék és vágyak csodái közé. A képzelet ecsetje színesre, érdekesre fest mindent: szeretkezésük közben betoppan bátyja, hogy újabb gyilkossággal, (mindkettőjüket megöli), mentse előbbi tettét, s ahogy megjátssza saját halálát, ahogy szüzessége elvesztésével elpakolja babáját a szekrény mélyére,

ahogy a halott mézáróst azonosítja bátyjával, ahogy fél a közelgő vagy az ablak alatt elhaladó léptektől, ahogy álmodozik és felizgul a szobában lévő porcelán Léda a hattyúval szobor erotikumán, mind-mind a valósággá váló képzelet remek lapja ebben a regényben.

Mert más nem történik a regényben. De minden él, ezer esemény játszódik le a képzelet síkján. Motorja pedig mindennek a háború és a szexualitás. Erre külön fel kell hívni a figyelmet: a szexualitás útja ugyanis mintegy görbéje magának a regénynek; a háborús idők fékevesztett ösztönei nyomán egy képzeletbeli megerőszkolás leírásával kezdődik, egy valóságos erotikus cselekménnyel zárul, s központi helyet foglal el benne a kakasért hozott áldozat. Van emellett egy groteszk éle is a regénynek, a képek gyakran ezt tükrözik, mint ahogy középkori szövegekben a halál borzalmi keverednek valami kétségbeesett torz humorral.

Konstantinovic a hősök és az események absztrahálásával a lelki küzdelmeket az általánosan emberi felé tereli. Az emberért folyik a küzdelem itt is, az ember szólal meg ebben a regényben is, hazai ég alatt, hazai emberek testébe öltözve. Messzebbre mutat így a regény, értelme is átfogóbb, emberibb. Erre utal a cím is. Egy nagy harc visszfénye van a műben: az ember harcáé az embertelenség ellen, a tiszták küzdelme a tisztátlanokkal, a piszkosokkal, az embertelennel. A regény szereplői akkor is tiszták, amikor a lelki fertő legmélyén vannak, hisz állandóan menteni akarják emberségüket, napvilágra hozni, megvalósítani álmait; a körülöttük tomboló embertelenséget, a bennük ágaskodó kegyetlenséget jósággá, önfeláldozássá akarják változtatni. Kettős a küzdelem, hirdeti ez a regény: a harc kinn is folyik és benn, a lélek mélyén is. Milyen nagy lehetne az ember és milyen kicsi, mi-

ilyen tiszta és ártatlan szeretne lenni és milyen bűnös és esendő. Milyen kicsinyes vágyai vannak: a kamaszerotika beteljesülése, egy jó kakaspaprikás, egy nyugodt, álomtalan, félelemtől mentes éjszaka! De a háború borzalma fertőző kór, amely elől nincs menekvés. Idős embereket éppen úgy megfertőz, mint ártatlan gyermekeket. De csodálkozunk kell-e ezen, amikor embertelen a világ, amikor „a hús befődi az egész földet, amikor emberi húscsapat hullik a felhőkbe, lóg a fákról, háztetőkről és szobák mennyezetéről”? Amikor az élet és lélek nagy pusztaságon bolyong, amikor el akar bújni megpróbáltatásai elől, amikor már úgy látja, hogy nincsen remény, amikor állandó haldoklás az élet és még sem lehet meghalni? A regényt ez a másik arca, mondanivalójának ez a többlete teszi teljessé és átfogóbb értelművé.

Végezetül pedig írjuk ide a regény egy kis jelenetét, amelyet nagyon jellemzőnek érzünk a mű egésze, az író módszere, a színrelépő hősök megjelenése szempontjából.

„Ha azután lassan kinyitotta a szemét. Hunyorgott a plafonra. Árnyékom föléje borult, eltakarva a mennyezetet, hirtelen hatalmassá váló kezéimel.

Elnevette magát e látványon.

— Milyen nagy vagy itt — mondta, amikor árnyék vagy. És milyen kicsi, amikor így nézlek! — Felém fordította a fejét, hogy jobban láthasson. — Igen, igen — tette hozzá, — nagyon kicsiny vagy”.

A regény kettősségét, a valóság és álom, test és árnyéka ellentétének állandó villózását, aligha jellemezhetnénk jobban ennél. A háborúban élő ember sokirányú problémáira nyit ajtót az író, és módszerének érdekes megoldásával egy pillanatra sem hagyja szabadulni abból a varázskörből, amelybe a regényt olvasva, belép.

